

Posjeti stranih ratnih brodova Splitu tijekom 1970-ih i 1980-ih godina

Barić, Nikica

Source / Izvornik: **Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, 2020, 151 - 170**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.38003/zrffs.13.3>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:767134>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UDK 94(497.1)“197/198“
359(497.5 Split)“197/198“
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 2. lipnja 2020.
DOI: 10.38003/zrffs.13.3

Nikica Barić
Hrvatski institut za povijest
HR-10000 Zagreb, Opatička 10
nbaric@isp.hr

POSJETI STRANIH RATNIH BRODOVA SPLITU TIJEKOM 1970-ih i 1980-ih GODINA*

Sažetak

Na temelju dokumenata Službe državne sigurnosti Socijalističke Republike Hrvatske u prilogu su prikazani posjeti stranih ratnih brodova Splitu tijekom 1970-ih i 1980-ih godina. U tom razdoblju hladnoga rata i blokovske podjele, Jugoslavija je izvanblokovska zemlja i istaknuta članica Pokreta nesvrstanih. Navedeni izvori omogućuju prikazivanje kronologije posjeta ratnih brodova stranih mornarica Splitu koji su najviše posjećivali američki i sovjetski ratni brodovi. Također, navedeni izvori prikazuju kako je jugoslavenska strana nadzirala predstavnike stranih država i kako su ti predstavnici gledali na Jugoslaviju i na grad Split.

Ključne riječi: Split, hladni rat, ratne mornarice, Služba državne sigurnosti

1. Uvodne napomene

Kada je riječ o dokumentima Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske (SDS RSUP SR Hrvatske), u posljednje vrijeme istraživačima su dostupni izvori i informacije Centra SDS Split koje u kontinuitetu od 1970. godine do razdoblja višestranačkih izbora 1990. prikazuju rezultate (protu)obavještajnog djelovanja te službe na području Dalmacije. Među tim informacijama su i one o posjetima stranih ratnih brodova Splitu.

Namjera je ovoga priloga prikazati kada su strani ratni brodovi posjećivali Split i koji su to bili brodovi te na temelju informacija SDS-a prikazati kako je jugoslavenska strana (protu)obavještajno pratila te posjete. Također je namjera prikazati jedan aspekt odnosa Jugoslavije, kao socijalističke i nesvrstane zemlje, sa Sovjetskim Savezom i Sjedinjenim Američkim Državama, suprotstavljenim hladnoratovskim supersilama, kao i jugoslavenske odnose s jadranskim susjedom Italijom čiji su ratni brodovi također često posjećivali Split. Budući da su brodovi drugih ratnih mornarica posjećivali Split puno rjeđe, ti posjeti spomenut će se krajnje sažeto.

Pri svakom posjetu stranih ratnih brodova Splitu dočeku su nazočili diplomatski i konzularni predstavnici države čiji su brodovi boravili u posjetu. Tom prilikom predstavnici stranih mornarica često su obilazili različite ustanove u gradu,

* Ovaj članak nastao je u sklopu projekta „Rat, žrtve, nasilje i granice slobode u hrvatskoj povijesti 20. stoljeća (IP-2019-04-6673) Hrvatskoga instituta za povijest koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

primjerice Mornarički školski centar (MŠC), Brodogradilište Split, Vojnopomorski muzej i splitske znamenitosti.

Na temelju podataka iz informacija korištenih u prilogu može se zaključiti da je jugoslavenska strana na jednak način prikupljala obavještajne podatke o diplomatsko-konzularnim predstavnicima svih zemalja koji su tijekom posjeta brodova njihovih mornarica Splitu boravili u gradu. Ti strani predstavnici bili su smješteni u različitim splitskim hotelima („Marjan“, „Park“, kasnije „Bellevue“), a SDS je redovito u njihove hotelske sobe postavljao prislušivače. Redovito je obavljan tajni pretres tih hotelskih soba i pritom su fotografirani obavještajno zanimljivi materijali, a strani predstavnici, kao i brodske posade, praćeni su i nadgledani i na druge načine.

Centar SDS-a Split u ovom je nadzoru surađivao sa Službom bezbjednosti Jugoslavenske narodne armije (SB JNA), odnosno kasnije Kontraobavještajnom grupom Organa bezbjednosti Komande Vojnopomorske oblasti u Splitu (KOG OB KVPO), kao i sa Službom javne sigurnosti, protokolom Skupštine općine Split i Općinskim komitetom Saveza komunista Hrvatske. Osim toga, na službenim susretima koji su organizirani prilikom posjeta stranih ratnih brodova, SDS je među domaćim uzvanicima imao svoje „društvene veze“ od kojih je dobivao podatke o temama razgovora koji su tada vođeni. SDS je prije održavanja takvih susreta „instruirao“ jugoslavenske uzvanike kako trebaju komunicirati sa stranim gostima. Na isti je način, barem u nekim slučajevima, SDS i među građanima koji su posjećivali strane ratne brodove imao svoje „društvene veze“ i „instruirane“ građane.

Kao što ću navesti u ovom prilogu, predstavnici nekih zapadnih zemalja tijekom posjeta Splitu isticali su razliku između Jugoslavije i zemalja komunističkog bloka, naglašujući da u Jugoslaviji nisu nadzirani i praćeni kao u spomenutim zemljama. No, bilo je i suprotnih primjera. Kada je u travnju 1974. Split posjetio britanski ratni brod, među britanskim diplomatskim osobljem bio je i narednik David Shubb. On se odvajao od ostalih britanskih predstavnika šetajući se po Splitu. SDS ga je počeo pratiti, ali je nakon dva dana praćenje prekinuto jer je SDS shvatio da se Shubb želio „igrati mačke i miša“ pri čemu je pokazao sve vještine bijega od pratitelja ili ih je otkrivao. Nakon što bi otkrio pratitelje, vraćao bi se u svoju hotelsku sobu, a zatim bi ponovno izlazio te se „igra nastavljala“.¹

Nesumnjivo su i američki diplomatski predstavnici bili svjesni da se tijekom posjeta Splitu nalaze pod nadzorom Jugoslavena. Tako SDS tijekom posjeta američkih brodova Splitu u listopadu 1973. nije mogao tajno pretresti sobe u hotelu „Park“ u kojima su bili smješteni Amerikanci jer se netko od njih uvijek nalazio u sobi, a i vozač pomoćnika američkoga vojnog izaslanika čuvao je sobe.²

U prosincu 1986. SDS je primijetio da američki diplomatsko-konzularni predstavnici prilikom posjeta Splitu odsjedaju isključivo u hotelu „Bellevue“, što je objašnjeno praktičnim razlozima zbog toga što se taj hotel nalazio u središtu grada i bio je malen pa se u njemu moglo lako pratiti kretanje osoba, stoga je SDS-u bilo otežano primijeniti mjere nadzora. Također je SDS uočio da je tijekom te godine više puta zakazala oprema za prislušivanje pa se sumnjalo da Amerikanci tu opremu ometaju, odnosno da su je pokušali pronaći u hotelskim sobama u kojima su bili smješteni.³

1 HR-HDA-1561, Centar Split, 16. 5. 1974., Informacija broj 242.

2 HR-HDA-1561, Centar Split, 15. 10. 1973., Informacija broj 463.

3 HR-HDA-1561, Centar Split, 15. 12. 1986., Informacija broj 731.

2. Posjeti sovjetskih ratnih brodova

Odnosi Jugoslavije i Sovjetskog Saveza pogoršani su nakon sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj 1968., koju je Beograd osudio, nakon čega je početkom 1970-ih, u sklopu susreta predsjednika Tita i sovjetskog vođe Leonida Brežnjeva, došlo do njihova poboljšanja. No, Jugoslaveni su ocjenjivali da je konačan sovjetski cilj, posebno u razdoblju nakon Tita, koji je tada već bio u poodmakloj dobi, što više „privući“ Jugoslaviju sovjetskom bloku (Bogetić 2012: 247–283, 301–321, Bogetić 2014, Bogetić 2015: 82–97).

Osim brojnih posjeta sovjetskih ratnih brodova Splitu, treba spomenuti da su u splitskom i trogirskom brodogradilištu boravili sovjetski predstavnici zaduženi za sovjetske brodove koji su se u tim brodogradilištima gradili ili su bili na remontu. Centar SDS Split pažljivo je pratio djelovanje tih sovjetskih predstavnika.⁴

Iako ovaj prilog pokriva razdoblje od 1970. godine, dostupni izvori omogućuju da se opiše i posjet sovjetskih brodova Splitu na samom kraju 1969. godine. Tako su od 25. do 29. prosinca 1969. u posjetu Splitu brodovi sovjetske Sredozemne eskadre: raketna krstarica „Admiral Golovko“, razarač „Krasni Kavkaz“ i jedna podmornica. Od sovjetskih predstavnika u Jugoslaviji brodove su dočekali pomoćnik sovjetskoga vojnog izaslanika kapetan bojnog broda Konstantin Rešetov i savjetnik sovjetskog veleposlanstva Viktor Orlov. Rešetov je tijekom posjeta imao istaknutu ulogu. Ponašao se „drsko“, s nizom „zajedljivih primjedbi i tendencioznih pitanja“, pokušavajući saznati što više o stanju u Jugoslavenskoj ratnoj mornarici (JRM). Sovjetski predstavnici postavljali su i pitanja o odlasku radne snage iz Jugoslavije na rad u Saveznu Republiku Njemačku pitajući kako je moguće da se u Zapadnu Njemačku, koja je u Drugom svjetskom ratu bila najveći protivnik Jugoslavije, trenutačno šalje njezina radna snaga. Sovjeti su ocijenili da Nijemci tako u miru, gospodarskim sredstvima, ostvaruju ono što nisu postigli u ratu.⁵

Rešetov se jugoslavenskom časniku za vezu žalio na način pisanja jugoslavenskih novina o sovjetskoj intervenciji u Čehoslovačkoj prethodne godine. Iako mu je taj časnik odgovorio da su pojedini novinari zbog toga izvedeni pred sud, Rešetov je smatrao da bi takav način pisanja trebalo načelno zabraniti.⁶

Od 21. do 25. svibnja 1970. u posjetu Splitu su sovjetski razarač i dva stražarska broda. SDS je naveo da su tom prilikom Sovjeti razvili svoju uobičajenu propagandnu aktivnost. Na brodovima su istaknuti propagandni panoi. Tako su na jednom panou bile prikazane zemlje koje su Sovjeti oslobodili tijekom Drugoga svjetskoga rata, a među njima je bila i Jugoslavija. Sovjeti su građanima koji su posjetili njihove brodove dijelili značke, a na brodovima su prikazivali svoje filmove. Sovjetski mornari su se, „kao i uvijek“, po Splitu kretali u grupama koje su vodili časnici.⁷

Od 9. do 14. listopada 1970. u posjet Splitu ponovno su doplovili krstarica „Admiral Golovko“, jedan razarač i jedan stražarski brod. I tijekom toga posjeta SDS je posebno zapazio djelovanje Konstantina Rešetova. On je ponovno nastojao doći do podataka o JRM-u, a postavljao je i pitanja o političkom stanju u Dalmaciji. Naime, bilo je to razdoblje

4 Primjerice vidi: HR-HDA-1561, Centar Split, 18. 11. 1970., Informacija broj 406.

5 HR-HDA-1561, Centar Split, 13. 1. 1970., Informacija broj 14.

6 HR-HDA-1561, Centar Split, 13. 1. 1970., Informacija broj 14.

7 HR-HDA-1561, Centar Split, 1. 6. 1970., Informacija broj 192.

reformskog i nacionalnog pokreta u Hrvatskoj, a nedugo prije posjeta sovjetskih brodova u Splitu je nakon nogometne utakmice „Hajduka“ s jednim beogradskim klubom došlo do nereda u kojem su automobili s beogradskim registarskim tablicama bacani u more. Rešetov se zanimao za taj incident, a jugoslavenskom potpukovniku Savi Saviću, koji je u Split doputovao iz Beograda, ironično je kazao da je dobro što nije doputovao automobilom jer bi i on završio u moru. Tijekom toga posjeta Sovjetima je omogućeno da u splitskom Domu JNA-e održe koncert.⁸

Sovjetski ratni brodovi ponovno su u posjetu Splitu od 3. do 8. ožujka 1972. godine. Riječ je o dvama raketnim razaračima i jednoj podmornici pod zapovjedništvom kontraadmirala Evgenija Volobueva. Držanje Sovjeta bilo je uglavnom korektno. Ipak, na ručku koji su Sovjeti priredili za Jugoslavene, jedan njihov časnik pitao je jugoslavenskog kolegu druže li se Jugoslaveni na jednako prisran način i s Amerikancima kada oni dođu u posjet. Na to je jugoslavenski časnik oštro reagirao pa se sovjetski časnik ispričao zbog svoje primjedbe.⁹

Prilikom susreta sa Sovjetima Jakša Miličić, predsjednik Skupštine općine Split, izjavio je da jugoslavenski narodi razumiju potrebu prisutnosti sovjetske flote u Sredozemlju kao protuteže američkoj floti, ali je zaključio da bi najbolje bilo kada ni jedna od tih flota ne bi bila na tom moru. Kontraadmiral Volobuev je reagirao izjavivši da su Sovjeti prisutni na Sredozemlju u cilju obrane mira i socijalizma.¹⁰

Sovjeti su bili zainteresirani saznati prihvaćaju li građani bolje posjete američkih brodova ili njihovih, odnosno posjećuju li građani više američke ili njihove brodove. I tom prilikom Sovjeti su na svojim brodovima istaknuli panoe na kojima su bile fotografije prethodnih sovjetskih posjeta jugoslavenskim lukama uz parolu „Živjelo prijateljstvo Jugoslavije i SSSR, dobro nam došli“. Ponovno su dijeljene i brošure o uspjesima SSSR-a u izgradnji socijalizma i o razvoju sovjetsko-jugoslavenskog prijateljstva. Prema sovjetskim procjenama tijekom tog posjeta sovjetske brodove posjetilo je oko 4000 ljudi, a smatrali su da bi taj broj bio i veći da je bilo bolje vrijeme. SDS je ocijenio da su se Sovjeti tim posjetima koristili kao svojevrsnim ispitivanjem javnoga mnijenja pri čemu su željeli da se što više građana upiše u knjigu dojmova. To je najveći broj posjetitelja i učinio, zapisujući dojmove u kojima je izražavano poštovanje prema sovjetskoj mornarici, s pozivima da češće posjećuju jugoslavenske luke. Primjeri takvih komentara bili su, kako je zabilježio SDS:

„Oduševljen sam tehnikom, dođite opet“, „Visoka tehnika u slučaju rata vaši brodovi treba da brane i nas – Jugoslavene, a ne da nas tuku, jer smo se u prošlom ratu borili zajedno“, „Živio SSSR i Crvena Armija koja je oslobodila čitav svijet“, „Vrlo dobra tehnika, disciplina i red, drago mi je što sam mogao da vas vidim.“¹¹

SDS je došao do podatka da je Rešetov rekao Volobuevu da bi za Sovjete bilo dobro kada bi u Jugoslaviji imali svoju pomorsku bazu kao što Amerikanci imaju baze u Italiji.¹²

8 HR-HDA-1561, Centar Split, 20. 10. 1970, Informacija broj 360.

9 HR-HDA-1561, Centar Split, 21. 3. 1972., Informacija broj 101.

10 HR-HDA-1561, Centar Split, 21. 3. 1972., Informacija broj 101.

11 HR-HDA-1561, Centar Split, 21. 3. 1972., Informacija broj 101.

12 HR-HDA-1561, Centar Split, 21. 3. 1972., Informacija broj 101.

U Splitu su 26. rujna 1973. uplovila tri razarača sovjetske Crnomorske flote: „Nikolajev“, „Smetljivij“, „Skorij“. Doplovili su iz Sevastopolja pod zapovjedništvom admirala Viktora Sisojeva, zapovjednika Crnomorske flote. U informaciji SDS-a navedeno je da je zapovjedni brod „Nikolajev“ proizveden 1971. godine i da je posjetom Splitu prvi put isplovio izvan Crnoga mora. Navedeno je nesumnjivo izazvalo pozornost vojnih izaslanika zapadnih zemalja jer su mnogi od njih iz Beograda došli u Split kako bi prikupili podatke o „Nikolajevu“. Zapadni vojni predstavnici detaljno su snimali i skicirali sovjetske brodove promatrajući ih s prozora svojih hotela ili s obale.¹³ Ovakva djelatnost zapadnih vojnih izaslanika ponavljala se i tijekom idućih posjeta sovjetskih brodova Splitu.

SDS je primijetio i dva američka državljana koja su doputovala u Split. Ti Amerikanci su fotografirali sovjetske brodove i časnike na palubama. SDS je provjerom sa Službom bezbjednosti JNA-e ustanovio da je riječ o američkim obavještajnim časnicima smještenima u Frankfurtu na Majni koji su i prije posjećivali Jugoslaviju kada bi u njezinim lukama bili sovjetski brodovi.¹⁴

Osim toga, SDS je na obali pred sovjetskim brodovima primijetio nekoliko građana koji su nakon sovjetsko-jugoslavenskog raskola 1948. ostali živjeti u Sovjetskom Savezu, a poslije su se vratili u Jugoslaviju. Svi su oni tijekom boravka u Sovjetskom Savezu bili časnici sovjetske armije, a nekima su supruge bile sovjetske državljanke. Te osobe su, koristeći poznavanje ruskoga jezika, razgovarale sa sovjetskim mornarima i časnicima.¹⁵

Sovjeti su tada tvrdili da je njihove brodove posjetilo više od 10 000 Splitsana. Među ostalima posjetila ih je i momčad „Hajduka“. Ponovno su Sovjeti građanima dijelili niz propagandnih brošura na srpsko-hrvatskom, engleskom, njemačkom i ruskom jeziku. SDS je prikupljene primjerke brošura poslao u Beograd na daljnju analizu. Sovjeti su građanima dijelili značke, sovjetske kovanice, a održali su i dva koncerta u Splitu, što je SDS ocijenio kao „presedan“ jer to prije „nikome nije dozvoljeno“. Osim toga, umjetnička grupa sovjetske mornarice održala je i dva koncerta u Beogradu i po jedan u Sarajevu i Tuzli.¹⁶

Od 12. do 17. svibnja 1975. u posjetu Splitu su krstarica „Ždanov“, dva razarača i jedan pomoćni brod pod zapovjedništvom admirala Vladimira Akimova. Do posjeta je došlo u razdoblju jubilarne proslave 30. godišnjice pobjede nad fašizmom, što su Sovjeti, kako je ocijenio SDS, težili propagandno iskoristiti. Primijećeno je da su se Sovjeti za posjet vrlo dobro pripremili. Držanje njihovih posada bilo je besprijekorno, a raspolagali su i velikim količinama raznovrsnih propagandnih brošura tiskanih na srpsko-hrvatskom jeziku. SDS je naveo da u Splitu tom posjetu nije dan veći publicitet te su o njemu kratko izvijestile mjesne radiopostaje i *Slobodna Dalmacija*. Unatoč tome posjet građana sovjetskim brodovima bio je masovan i njih je u dva dana posjetilo oko 15 000 ljudi. SDS je zaključio da su Sovjeti ostvarili propagandni učinak jer je interes građana bio „velik“, a Sovjeti su bili „uporni“ u dijeljenju brošura i prvi put su građanima dopustili da na brodove donesu fotoaparate i snimaju bez ograničenja. Jedan sovjetski časnik izjavio je da im je od svih jugoslavenskih luka,

13 HR-HDA-1561, Centar Split, 12. 10. 1973., Informacija broj 460.

14 HR-HDA-1561, Centar Split, 12. 10. 1973., Informacija broj 460.

15 HR-HDA-1561, Centar Split, 12. 10. 1973., Informacija broj 460.

16 HR-HDA-1561, Centar Split, 12. 10. 1973., Informacija broj 460.

poput Dubrovnika i Rijeke, ipak najdraže doći u Split gdje su uvijek dobro primljeni. Zaista, kako je primijetio SDS, knjige dojmova na sovjetskim brodovima bile su pune pohvala građana.¹⁷

SDS je uspio prikupiti 17 različitih propagandnih brošura koje su dijelili Sovjeti. Ocijenjeno je da kvalitetom i opsegom te brošure nadmašuje one koje su Sovjeti dijelili tijekom prethodnih posjeta. Osnovni cilj tih materijala bio je pokazati visoki društveni standard, dostignuća i humanost Sovjetskog Saveza. SDS je primijetio da se u sovjetskim materijalima posebno ističe da u njihovoj državi nema nezaposlenosti i inflacije, što su problemi kapitalističkih društava, ali je ocijenjeno da je to mogla biti i sovjetska aluzija na Jugoslaviju.¹⁸

S druge strane, očito su Sovjetima u njihovoj domovini nedostajali određeni proizvodi široke potrošnje pa su za prethodnih posjeta Splitu u prodavaonicama masovno kupovali cipele i druge proizvode. No, za ovog posjeta sovjetski mornari i časnici dobili su manje dinara za kupovinu, a SDS je ocijenio da je to učinjeno upravo zato da bi se izbjegle „neukusne pojave“ da Sovjeti masovno kupuju različite proizvode.¹⁹ Kod službenih susreta Sovjeti su isticali tradicionalno prijateljstvo i dobre odnose svoje zemlje s Jugoslavijom, kao i slavensko zajedništvo, a sovjetski veleposlanik Vladimir Stjepakov istaknuo je da se od 1970. ni u jednoj sovjetskoj publikaciji ne mogu naći kritičke primjedbe o Jugoslaviji, a eventualne nesuglasice nevažne su nasuprot dogovoru Brežnjeva i Tita. Sovjeti su izrazili zadovoljstvo i remontom svojih brodova u Tivtu izjavivši da bi njihove ratne brodove trebalo primati na remont i u drugim jugoslavenskim brodogradilištima.²⁰

Od 8. do 13. travnja 1976. u posjetu Splitu su sovjetska krstarica „Dzeržinski“, razarač „Rešiteljnij“ i podmornica „Komsomolec“. Sovjeti su tražili da njihov orkestar u splitskom Domu JNA-e održi koncert za jugoslavenske mornare i vojnike, da prilikom polaganja vijenca na Spomenik palim pomorcima sudjeluje sovjetska vojna glazba i počasne jedinice, kao i da nakon nogometne utakmice „Hajduka“ s „Radničkim“ iz Niša na nogometnom terenu uruče poklon najboljem igraču. Jugoslavenska strana odbila je sve te prijedloge. Posjet građana sovjetskim brodovima tijekom tog posjeta bio je osrednji. Budući da je nedugo prije Split posjetio američki nosač zrakoplova „Saratoga“, Sovjeti su pokušali doznati pojedinosti o tom posjetu, odnosno kakav je odnos Splitskana prema američkim mornarima u usporedbi sa Sovjetima.²¹

Od 14. do 19. listopada 1976. u posjetu Splitu su krstarica „Lenjingrad“, razarač „Krasnij Krim“ i jedna podmornica. Jugoslavenska strana ponovno je odbila sovjetski zahtjev da njihov orkestar održi koncert u Splitu, kao i da Sovjeti održe konferenciju za novinare. Sovjeti su za posjet otvorili razarač „Krasnij Krim“ koji je u dva dana posjetilo oko 4000 građana. Inače su Sovjeti u službenim zdravicama hvalili predsjednika Tita kao „trenutno najzapaženiju ličnost u svijetu“, a sovjetski diplomati izjavljivali su da Sovjeti i Jugoslaveni u međusobnim odnosima ne trebaju biti „diplomati“, nego „drugovi“.²²

17 HR-HDA-1561, Centar Split, 22. 5. 1975., Informacija broj 264.

18 HR-HDA-1561, Centar Split, 22. 5. 1975., Informacija broj 264.

19 HR-HDA-1561, Centar Split, 22. 5. 1975., Informacija broj 264.

20 HR-HDA-1561, Centar Split, 22. 5. 1975., Informacija broj 264.

21 HR-HDA-1561, Centar Split, 4. 5. 1976., Informacija broj 189.

22 HR-HDA-1561, Centar Split, 16. 11. 1976., Informacija broj 560.

Od 8. do 15. svibnja 1978. u posjetu Splitu su sovjetski razarač „Kerč“, patrolni brod „Raziteljni“, jedna podmornica i tanker „Ivan Bubnov“. Sovjetske brodove posjetilo je oko 1500 građana, a sovjetski mornari i časnici posjetili su osnovnu školu u Kaštel Lukšiću gdje su izrazili čuđenje što se od stranih jezika u njoj uči engleski, a ne ruski jezik. Jedan sovjetski časnik je na školskoj ploči napisao „Pozdrav od sovjetskih mornara“ uz primjedbu „Neka malo nauče i ruski“.²³

No, osim ovih posjeta Splitu, određeni sovjetski postupci imali su bitno drukčiju intonaciju. Početkom svibnja 1979. u Trogiru su nekoliko dana boravila dva pomoćna broda sovjetske Sredozemne eskadre, tegljač SS-26 i tanker „Desna“. U trogirskom brodogradilištu „Mosor“ bio je izgrađen dok za potrebe sovjetske ratne mornarice te su navedeni brodovi doplovili s obrazloženjem da će čuvati dok do dolaska tegljača koji će ga odvesti u Sovjetski Savez. No, dolazak tih sovjetskih brodova nije bio najavljen i Sovjeti nisu željeli pokazati dozvolu za uplovljivanje iako su tvrdili da je posjeduju. SDS i Služba bezbjednosti JNA-e ocijenili su da su SS-26 i „Desna“ nesumnjivo brodovi sovjetske ratne mornarice, iako to pokušavaju prikriti te da su Sovjeti svojim uplovljivanjem obmanuli jugoslavenske vlasti, a prava svrha njihova dolaska bila je obavještajna zato što su 4. svibnja 1979. u posjet Splitu stigli američki ratni brodovi. Sa zabrinutošću je zaključeno da su ovim Sovjeti povrijedili suverenitet Jugoslavije te se u Trogiru u jednom trenutku nalazilo 230 do 250 Sovjeta, uglavnom pripadnika njihovih oružanih snaga, što se u sigurnosnom smislu nije smjelo zanemariti. Upozoreno je da se preko takvih sovjetskih postupaka ne smije „olako prelaziti“ jer će ih to potaknuti da i u budućnosti postupaju jednostrano i krše jugoslavenski suverenitet.²⁴

Od 25. ožujka do 5. travnja 1980. u posjetu Splitu su sovjetski razarači „Blagородni“ i „Smeljni“, jedna podmornica i tanker „Ivan Bubnov“. Tijekom posjeta Sovjeti su u službenim kontaktima ponovno isticali prijateljstvo dviju zemalja i potrebu razvijanja još boljih međusobnih odnosa, a do posjeta je došlo neposredno prije smrti predsjednika Tita, odnosno u vrijeme dok se on nalazio na liječenju u Ljubljani. Ipak, SDS je ocijenio „indikativnim“ da Sovjeti u službenim kontaktima nisu pokazali nikakav interes za Titovo zdravlje, a suzdržavali su se od komentara o trenutačnom stanju u Jugoslaviji.²⁵

Tijekom toga posjeta sovjetske brodove posjetilo je oko 1800 građana, uglavnom djece i omladinaca, te je SDS ocijenio da je posjet bio slabiji nego kod prethodnih sovjetskih posjeta. Pojedini građani razgovarali su sa sovjetskim časnicima koji su bili raspoređeni na obali ispred brodova te su im pritom postavljali i provokativna pitanja, primjerice u vezi sa sovjetskom vojnom intervencijom u Afganistanu do koje je došlo nekoliko mjeseci prije. Sovjetski časnici odgovarali su da su morali pružiti „bratsku pomoć“ Afganistancima kako se u stanje u njihovoj zemlji ne bi umiješali Amerikanci, a također su kritički primjećivali da Jugoslavija nije socijalistička zemlja, nego u njoj vlada zapadna „demokracija“ i „liberalizam“.²⁶

Kao i tijekom prethodnih posjeta Sovjeti su na brodovima istaknuli propagandne panoje, dijelili su brošure i nastojali su da se što više posjetitelja upiše u knjigu dojmova.

23 HR-HDA-1561, Centar Split, 20. 6. 1978., Informacija broj 299.

24 HR-HDA-1561, Centar Split, 5. 6. 1979., Informacija broj 342.

25 HR-HDA-1561, Centar Split, 14. 4. 1980., Informacija broj 270.

26 HR-HDA-1561, Centar Split, 14. 4. 1980., Informacija broj 270.

Prema podacima SDS-a u knjizi dojmova neki su građani isticali nesvrstanost Jugoslavije u čije se poslove velike sile ne smiju upletati, a bilo je i uvredljivih komentara poput „idite kući“. Sovjeti su ocijenili da su negativne komentare napisali oni koje su „potplatili“ zapadni vojni izaslanici koji su se nalazili u Splitu. U knjizi dojmova bilo je i prosovjetskih komentara, ali je njihov broj bio neznatan.²⁷

Od 10. do 17. prosinca 1980. u posjetu Splitu je odred sovjetskih brodova u čijem su sastavu bili razarač „Soznateljni“, podmornica 204 i tanker „Boris Čiligin“. Sovjetske brodove posjetilo je više od 1000 građana. SDS je ocijenio da Sovjeti navedenom posjetu nisu dali veću važnost, niti su pokazivali veći interes za stanje u Jugoslaviji. No, kako je u tom razdoblju stanje u Poljskoj postajalo sve složenije zbog djelovanja sindikata „Solidarnost“ suprotstavljenoga komunističkim vlastima (Paczkowski 2001: 373–385), jedna od tema razgovora bilo je stanje u toj zemlji. Boris Sviridov, sovjetski mornarički izaslanik u Jugoslaviji, izjavio je da se Moskva nada da će Poljaci sami riješiti svoje probleme dodavši da ne očekuje da će u njoj doći do promjene sustava zato što je Poljska okružena socijalističkim državama. No, nije isključio mogućnost sovjetske intervencije ako bi stanje u Poljskoj zapalo u anarhiju dodajući da su Poljaci „šverceri i neradnici“ koji kroz povijest nisu znali prepoznati istinske prijatelje.²⁸

Od 23. do 30. prosinca 1981. u posjetu Splitu su dva sovjetska razarača i jedna podmornica. Taj put te brodove posjetilo je svega stotinjak ljudi, uglavnom djece. SDS je zabilježio da je u hotelu „Park“ došlo do razgovora pomoćnika sovjetskoga vojnog izaslanika Viktora Grigorenka s nekoliko građana. Grigorenko pod utjecajem alkohola „minimalizirao“ je ulogu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije tijekom Drugoga svjetskoga rata, zaključio je da je Jugoslaviju zapravo oslobodila Crvena armija. Isticao je da Staljin nije učinio štetu ni sovjetskom narodu ni razvoju socijalizma pri čemu je Staljin bio skroman vođa, nasuprot Titu koji je živio raskošno. Na tvrdnju navedenih građana da je Staljin bio represivan prema vlastitom stanovništvu, Grigorenko je odgovorio da Jugoslavija ima Goli otok. Na „činjenicu“ da je Jugoslavija tijekom Drugoga svjetskoga rata imala 1 700 000 žrtava, Grigorenko je odgovorio da je u borbi protiv fašizma palo 350 000 Jugoslavena dok su ostali bili žrtve međusobnih obračuna. Grigorenko je prigovorio da Jugoslaveni govore o svome jedinstvu iako je nedugo prije došlo do nemira albanskog stanovništva na Kosovu dodajući da su se Jugoslaveni borili protiv Nijemaca, a trenutačno služe njemačkim turistima ili kao radna snaga odlaze u Njemačku, pa je postavio pitanje kako se uopće može govoriti o socijalističkom uređenju u Jugoslaviji.²⁹

Od 3. do 12. veljače 1983. u posjet Splitu stigli su sovjetski razarač „Krasnij Krim“, jedna podmornica i tanker. Tijekom posjeta svojim izjavama istaknuo se Aleksej Karpačov, sovjetski generalni konzul u Zagrebu. Rekao je da jugoslavenski tisak izjednačava zapadni i istočni blok iako su zapadne sile uvijek vodile agresivnu, a Sovjetski Savez miroljubivu politiku. Jugoslavenski predstavnici odgovorili su da je njihova zemlja načelno protiv blokovske podjele. Karpačov se ponovno vratio na razdoblje Drugoga svjetskoga rata tvrdeći da Jugoslaveni zanemaruju sudjelovale Crvene armije u oslobađanju njihove zemlje. Dodao je kako je kao sovjetski vojnik 1944. sudjelovao

27 HR-HDA-1561, Centar Split, 14. 4. 1980., Informacija broj 270.

28 HR-HDA-1561, Centar Split, 22. 12. 1980., Informacija broj 796.

29 HR-HDA-1561, Centar Split, 27. 1. 1982., Informacija broj 32.

u borbama za Beograd, pa i iz osobnog primjera može reći da su Sovjeti oslobađali Jugoslaviju. Karpačov se osvrnuo i na sve izraženije gospodarske probleme Jugoslavije izjavivši da je Moskva za te probleme pokazala razumijevanja i nije smanjila opseg trgovinske razmjene s Jugoslavijom, iako su jugoslavenski proizvodi preskupi, a sovjetska strana pokazala je susretljivost i pri izvozu nafte u Jugoslaviju. Zaključio je da Moskva ne želi otežavati ionako nepovoljno stanje u Jugoslaviji, ali je izrazio nerazumijevanje za nova jugoslavenska zaduženja i činjenicu da Jugoslavija i dalje troši više nego što zarađuje. Inače je tijekom posjeta sovjetske brodove posjetilo oko 800 građana. Sovjeti su se žalili jugoslavenskim predstavnicima da građani prema njima, za razliku od prošlih posjeta, nisu bili prijateljski raspoloženi. Primjerice, dosta je omladinaca postavljalo Sovjetima provokativna pitanja zbog njihove intervencije u Afganistanu, kao i u vezi sa stanjem u Poljskoj.³⁰

Od 12. do 20. prosinca 1983. u posjet Splitu stigao je sovjetski pomorski odred u kojem su bili jedan patrolni brod, jedna podmornica i jedan tanker. Zapravo je u Split trebala doploviti i sovjetska raketna krstarica, ali je morala otići na drugi zadatak. SDS je zaključio da su za kontakt s građanima Sovjeti taj put odredili određeni broj posebno pripremljenih časnika. Oni su građanima objašnjavali da je sovjetska intervencija u Afganistanu nužna kako bi socijalizam bio obranjen od imperijalista. Građanima koji su postavljali provokativna pitanja o niskom životnom standardu u Sovjetskom Savezu, ti su časnici odgovarali da se Jugoslavija nalazi u ozbiljnim problemima, da je zadužena kod zapadnih zemalja, da u njoj vlada nezaposlenost, da Jugoslaveni odlaze na rad izvan zemlje i da bi Jugoslavija mogla završiti slično kao i Poljska. Budući da su svi sovjetski časnici stalno ponavljali ovakve tvrdnje, SDS je ocijenio da navedeno zapravo predstavlja stvarno sovjetsko mišljenje o stanju u Jugoslaviji.³¹

Od 25. rujna do 6. listopada 1984. u posjetu Splitu su jedan sovjetski razarač i jedna podmornica. Sovjetske brodove posjetilo je oko 400 građana, ali je SDS ocijenio da taj posjet za Sovjete nije imao veće značenje.³²

Od 1. do 9. ožujka 1985. u posjetu Splitu su raketni razarač „Savremenij“ i veliki protupodmornički brod „Strojnjij“. Tijekom posjeta Sovjeti su, kako je primijetio SDS, izbjegavali teme na koje su Jugoslaveni tijekom prethodnih posjeta pokazali „osjetljivost“. Tako je, primjerice, pomoćnik sovjetskoga vojnog izaslanika za ratnu mornaricu tijekom razgovora o Drugom svjetskom ratu izjavio da je Crvena armija sudjelovala u oslobođenju Jugoslavije, ali se zatim „ispravio“ i objasnio da su Sovjeti oslobađali samo manji dio jugoslavenskog teritorija u skladu sa sporazumom Moskve s maršalom Titom. Također, za razliku od prethodnih posjeta Sovjeti se nisu u propagandne svrhe koristili činjenicom da je jugoslavensko gospodarstvo ovisilo o poslovanju sa Sovjetskim Savezom. Zapravo, u Split nije stigao Karpačov, sovjetski generalni konzul u Zagrebu koji je tijekom prethodnih posjeta sovjetske flote Splitu otvarao navedena pitanja i davao im „političku intonaciju“.³³

Sovjetske brodove je tom prilikom posjetilo oko 1100 građana. SDS je primijetio da je nekoliko mlađih sovjetskih časnika i mornara, koji su poznavali neke od svjetskih jezika, organizirano pristupalo mladim Splićanima kako bi od njih prikupili što više

30 HR-HDA-1561, Centar Split, 1. 3. 1983., Informacija broj 67.

31 HR-HDA-1561, Centar Split, 10. 1. 1984., Informacija broj 3.

32 HR-HDA-1561, Centar Split, 9. 10. 1984., Informacija broj 573.

33 HR-HDA-1561, Centar Split, 20. 3. 1985., Informacija broj 174.

podataka o životu omladine. Iz tih razgovora stekao se dojam da Sovjeti nemaju dobro mišljenje o jugoslavenskoj omladini i smatraju da je ona pod utjecajem „zapadne ideologije“. Također je Sovjete zanimalo koliko se u školama uči ruski jezik u odnosu na druge strane jezike, zašto se u Jugoslaviji više gledaju zapadni filmovi, odnosno zašto se prikazuje malo sovjetskih filmova, kao i kakav je odnos Splitskana prema posadama američkih brodova i druže li se i zabavljaju s omladinom američki mornari kada su u posjetu Splitu.³⁴

Od 14. do 22. travnja 1986. u posjet Splitu doplovili su raketna krstarica „Maršal Vasiljevski“ i raketni razarač „Rjezvij“ pod zapovjedništvom kontraadmirala Vladimira Kalabina, zapovjednika sovjetske Sredozemne eskadre. Upravo tijekom posjeta Sjedinjene Američke Države napale su Libiju kao odgovor na različite terorističke napade koje je Libija pomagala, a u kojima su meta bili Amerikanci. No to među Sovjetima nije izazvalo iznenađenje ni zabrinutost te je SDS zaključio da su Amerikanci o napadu na Libiju unaprijed obavijestili Moskvu. Ipak, Sovjeti nisu propustili izjaviti da zbog prisutnosti sovjetske flote na Sredozemlju američki zrakoplovi ne mogu ugroziti Jugoslaviju.³⁵

Prilikom posjeta Brodogradilištu Split sovjetski predstavnici izjavili su da je za njih važno da svoje trgovačke brodove grade u tom brodogradilištu, čime su sovjetska brodogradilišta oslobođena za gradnju ratnih brodova. U vezi s tim SDS je zaključio da sovjetska strana „dobro osjeća“ važnost sovjetskih narudžbi za splitsko brodogradilište, pa se tom izjavom koristi kako bi pokazala da je jugoslavenska brodogradnja ovisna o Sovjetskom Savezu.³⁶

U okolnostima američke intervencije u Libiji posjet sovjetskih brodova Splitu izazvao je veliku pozornost. Uz to je krstarica „Maršal Vasiljevski“ bila jedna od najmodernijih sovjetskih ratnih brodova. Tako je sovjetske brodove, unatoč lošem vremenu, posjetilo oko 2500 građana kojima su Sovjeti podijelili 15 do 20 tisuća raznovrsnih propagandnih brošura na srpsko-hrvatskom, engleskom i francuskom jeziku.³⁷

Sovjeti su posjetili Mornarički školski centar gdje im je prikazano kako Jugoslavija razmatra mogućnost da bude napadnuta i s istoka i sa zapada. Nakon toga kontraadmiral Kalabin je jugoslavenskom časniku za vezu, kao „drug-drugu“ i „komunista-komunisti“, izrazio nezadovoljstvo zaključivši da bi Jugoslaveni trebali znati da su im Sovjeti prijatelji i saveznici, a zapadne sile neprijatelji. Uz to je Kalabin, koji je posjetio Split 1975. godine, primijetio da je životni standard u međuvremenu znatno opao, kao i da je u Splitu na svakom koraku, od filmskih plakata do načina odijevanja, uočio zapadni utjecaj.³⁸

Od 20. do 28. veljače 1987. u posjetu Splitu su nosač zrakoplova „Kijev“, raketna krstarica 672 i jedan remorker. Tijekom posjeta SDS je prvi put primijetio promjene do kojih je u Sovjetskom Savezu došlo nakon što je vodstvo njegove Komunističke partije preuzeo Mihail Gorbačov. Glavnu riječ tijekom posjeta imao je Viktor Neskubo, sovjetski generalni konzul u Zagrebu. On je istaknuo da isključivu odgovornost za raskol između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza do kojega je došlo 1948. snosi Moskva,

34 HR-HDA-1561, Centar Split, 20. 3. 1985., Informacija broj 174.

35 HR-HDA-1561, Centar Split, 29. 4. 1986., Informacija broj 238.

36 HR-HDA-1561, Centar Split, 29. 4. 1986., Informacija broj 238.

37 HR-HDA-1561, Centar Split, 29. 4. 1986., Informacija broj 238.

38 HR-HDA-1561, Centar Split, 29. 4. 1986., Informacija broj 238.

kao i da su Jugoslaveni u Drugom svjetskom ratu vlastitim snagama oslobodili svoju zemlju, dok je Crvena armije sudjelovala u oslobađanju Jugoslavije, ali na temelju sporazuma Tita i Moskve. Također je Neskubo sovjetskim časnicima istaknuo da se u Sovjetskom Savezu tek u posljednje vrijeme kreće putom koji su Jugoslaveni u svome razvoju socijalizma pokrenuli 30 godina prije, primjerice kada je riječ o samoupravljanju. Sovjeti su u istom duhu nastupali i u ostalim kontaktima s jugoslavenskim predstavnicima i građanima Splita, pri čemu su naglašavali promjene koje je donio 27. kongres Komunističke partije Sovjetskog Saveza održan početkom 1986., na kojem je Gorbačov nastupio kao novi glavni tajnik Centralnog komiteta sovjetske partije. Zbog dubine gaza nosač zrakoplova „Kijev“ nije uplovio u splitsku luku, nego je ostao usidren ispred Splita. No, oko 4000 građana posjetilo je sovjetsku krstaricu pri čemu su im Sovjeti dijelili značke i oko 50 000 brošura na srpsko-hrvatskom i različitim stranim jezicima. Sve brošure tiskane su 1986. godine i popularizirale su odluke 27. kongresa i Mihaila Gorbačova. U tim propagandnim materijalima o socijalizmu se govorilo kao svjetskom procesu, ali se prvi put spominjala miroljubiva koegzistencija i nadmetanje s kapitalističkim državama ne sukobljavanjem, nego nadmetanjem u međusobnom razvoju.³⁹

Od 26. do 30. listopada 1987. u posjetu Splitu su veliki protupodmornički brod „Komsomolec Ukraini“ i raketni razarač „Nahodčivij“. I tom prilikom Sovjeti su o Jugoslaviji govorili s najvećim poštovanjem zaključivši da ona ima golemu važnost i ugled u svijetu kao socijalistička i vodeća nesvrstana zemlja. Također su isticali da su glavni ciljevi Sovjetskog Saveza provođenje reformi, odnosno „perestrojke“, kao i obustava trke u naoružanju. Sovjetske brodove posjetilo je oko 1900 građana, te je SDS ocijenio da je riječ o znatnom broju ako se uzme u obzir da je do posjeta došlo tijekom radnih dana, kao i da nije bila riječ o modernim sovjetskim brodovima.⁴⁰

Dakle, od 1970. do kraja 1980-ih sovjetski ratni brodovi su 18 puta posjetili Split, a na temelju informacije SDS-a s početka 1970. godine, opisao sam i posjet sovjetskih ratnih brodova do kojega je došlo u prosincu 1969. godine.

3. Posjeti američkih ratnih brodova

Unatoč nesuglasicama prisutnima između Beograda i Washingtona, primjerice u vezi s ratom u Vijetnamu, ipak su Amerikanci u razdoblju kojim se bavi ovaj prilog podržavali Jugoslaviju zbog njezina otklona od Moskve, odnosno komunističkog bloka. Istovremeno je Jugoslavija zapadala u neravnopravan položaj zbog zaduživanja kod američkih financijskih središta. I dok je Washington podržavao jedinstvenu i stabilnu Jugoslaviju pod Titovim vodstvom, u američkoj diplomaciji su se već tijekom 1970-ih postavljala pitanja o njezinoj budućnosti nakon Titove smrti (Bogetić 2012, Bogetić 2015).

Od 1. do 4. lipnja 1971. u posjetu Splitu je krstarica „Springfield“, zapovjedni brod američke 6. flote, pa je u Split stigao i zapovjednik te flote viceadmiral Isaac Kidd Jr. Amerikanci su tražili da se u plan posjeta uvrsti i koncert brodske orkestra za građane, da se u Splitu održi izložba slika o 6. floti, kao i da se na američkoj krstarici organiziraju dva ručka za splitske stručnjake, poslovne ljude i obrtnike.

39 HR-HDA-1561, Centar Split, 17. 3. 1987., Informacija broj 138.

40 HR-HDA-1561, Centar, Split, 11. 11. 1987., Informacija broj 650.

No, jugoslavenska strana je, na američko nezadovoljstvo, odbila njihove zahtjeve. Viceadmiral Kidd je u svojim izjavama bio pun hvale za Jugoslaviju navodeći da se njezin narod iskazao tijekom Drugoga svjetskog rata, ali i kada se 1948. suprotstavio Staljinovu Sovjetskom Savezu, kao i 1956. kada su Sovjeti intervenirali u Mađarskoj, i 1968. kada su Sovjeti intervenirali u Čehoslovačkoj. Također je Kidd istaknuo da je predsjednik Tito „velika ličnost u svakom pogledu“.⁴¹

Od 4. do 8. listopada 1973. u posjetu Splitu su američke topovnjače „Antelope“ i „Ready“. Jugoslavenska strana procjenjivala je da je glavni cilj posjeta američka težnja da navedeni tip topovnjača prodaju Jugoslaviji iako ona za to nije bila zainteresirana. Američke brodove posjetio je mali broj građana, a s obzirom na to da je upravo tih dana na Bliskom istoku izbio rat, odnosno egipatska i sirijska vojska napale su Izrael, domaćini su poduzeli i preventivne mjere ispred američkih topovnjača u slučaju protuameričkih „ispada“ građana.⁴² Očito se ta mogućnost nije odbacivala jer je Jugoslavija u navedenom ratu stajala na strani arapskih država (olakšavajući i Sovjetskom Savezu da Egiptu i Siriji zračnim putem šalje vojnu pomoć), dok su Amerikanci bili uz Izrael (Bogetić 2015: 69–81).

Od 23. do 27. svibnja 1974. u posjetu Splitu je američka krstarica „Little Rock“ pod zapovjedništvom zapovjednika 6. flote admirala Daniela Murphyja. Budući da su nedugo prije na sjevernom Jadranu održane zajedničke vojne vježbe američke i talijanske mornarice, što je bilo povezano s krizom oko konačnoga određivanja jugoslavensko-talijanske granice na području nekadašnje Slobodne teritorije Trsta (Dota 2011), dolazak američke krstarice u Split naišao je na protuameričke komentare među građanima. Ipak, incidenata nije bilo, a krstarica nije pristala u luku, nego je bila usidrena u blizini. Krstaricu je posjetilo oko 300 ljudi koje su Amerikanci prevozili čamcima. Unatoč određenih napetosti, posjet je protekao „najmirnije“, a na američkoj krstarici je u povodu proslave rođendana predsjednika Tita istaknuta jugoslavenska zastava. Američki mornari u Splitu ponašali su se korektno, na primanjima koje su organizirali Amerikanci atmosfera je bila tolerantna, no dosta pozvanih nije se odazvalo na druženje s njima. Amerikanci su izjavili da su očekivali i prosvjede zbog njihova sudjelovanja u vježbi s Talijanima. Orme Wilson, američki generalni konzul u Zagrebu, koji je u Splitu dočekaao američku krstaricu, tijekom boravka susreo se s dvojicom članova bejzbol-kluba „Salona“ iz Solina, koji je s američkim mornarima odigrao utakmicu. Iako je SDS ocijenio da su se ti građani najvjerojatnije susreli s američkim konzulom kako bi doznali neke stvari o bejzbolu, ipak je s njima odlučeno obaviti informativni razgovor.⁴³

Od 3. do 7. veljače 1975. u posjetu Splitu je američki razarač „Coontz“, ali SDS o tom posjetu nije zabilježio važnije informacije.⁴⁴

Od 29. ožujka do 3. travnja 1976. u posjet Splitu doplovili su nosač zrakoplova „Saratoga“, krstarica „Dale“ i fregata „Patterson“. Na tim je brodovima bilo oko 6000 članova posade. „Saratoga“ nije pristao u samoj luci, nego se usidrio ispred nje. Skupina jugoslavenskih časnika posjetila je nosač zrakoplova, ali im Amerikanci, unatoč obećanju, nisu omogućili da ga detaljnije obiđu. SDS je procijenio da su

41 HR-HDA-1561, Centar Split, 23. 6. 1971., Informacija broj 212.

42 HR-HDA-1561, Centar Split, 15. 10. 1973., Informacija broj 463.

43 HR-HDA-1561, Centar Split, 30. 5. 1974., Informacija broj 280.

44 HR-HDA-1561, Centar Split, 19. 2. 1975., Informacija broj 107.

Amerikanci dobro pripremili posjet. Za razliku od prethodnih posjeta, američki mornari su se u Splitu ponašali primjereno i bilo je malo izgređa, osim nekoliko slučajeva pijanstva. Dan uoči isplavlivanja njihovih brodova Amerikanci su kontaktirali sa svim splitskim hotelima kako bi provjerili je li tko od američkih mornara ostao dužan, ali toga nije bilo. Brojni su građani posjetili američke brodove, a za posjet „Saratogi“ dijeljene su propusnice posjetiteljima koji su čamcima odvoženi do nosača zrakoplova. Amerikanci su organizirali poseban posjet „Saratogi“ za stotinjak katoličkih svećenika, sjemeništara i bogoslova, a splitski nadbiskup Frane Franić je, na izričitu želju Amerikanaca, na tom brodu održao misu za američke mornare. SDS je naveo da su američki predstavnici bili posebno obradovani velikim posjetom građana brodovima, kao i srdačnošću kojom su primljeni, te je zaključeno da su svojim nosačem zrakoplova željeli impresionirati stanovništvo i pokazati svoju snagu, odnosno:

Kroz propagandu su pokazali neosporni američki standard (masovno dijeljenje benzinskih upaljača, kemijskih olovaka, žvaka, čašćenje pijanica po gradu, masovna posjeta robnim kućama itd.).⁴⁵

Od 5. do 10. siječnja 1977. u posjetu Splitu su tri američka broda: dva razarača i fregata iz sastava 6. flote. Amerikanci su opet postavili neke posebne zahtjeve, primjerice da u gradu održe koncert za građane, ali su domaćini to odbili. Tijekom posjeta Herbert Kaiser, američki generalni konzul u Zagrebu, izjavio je da su svi posjeti američkih brodova jugoslavenskim lukama protekli u najboljem redu, što je ocijenio razumljivim jer Amerikanci u Jugoslaviju dolaze kao prijatelji koji domaćinima ne postavljaju nikakve zahtjeve. SDS je ocijenio da je Kaiser svojom primjedbom želio podvući usporedbu s posjetima sovjetskih ratnih brodova i procijenio je da je posjet građana američkim brodovima bio „neznatan“, odnosno bilo je oko 2000 posjetitelja, iako su Amerikanci težili privući posjetitelje orkestrom koji je svirao na jednom brodu.⁴⁶

Od 31. listopada do 4. studenoga 1978. u posjet Splitu doplovio je američki navigacijski brod „Compass Island“ opremljen elektroničkom opremom za upravljanje balističkim projektilima. Tijekom posjeta američki predstavnici izrazili su zadovoljstvo zbog toga što je nedugo prije u Tivtu uspješno dovršen remont njihova ratnog broda te su najavili da će u taj remontni zavod nastaviti slati svoje ratne brodove.⁴⁷

Od 4. do 10. svibnja 1979. u posjetu Splitu su brodovi američke 6. flote, nosač zrakoplova „America“ s dvama razaračima. Amerikanci su težili da njihov posjet dobije što veći publicitet u jugoslavenskoj javnosti. Pokušali su na nosač zrakoplova organizirati posjet novinara jugoslavenske informativne agencije „Tanjug“, kao i da o posjetu američkih brodova (opširnije) izvijeste *Slobodna Dalmacija* i Radio-televizijski centar Split, no to im nije pošlo za rukom. Ipak je američke brodove posjetilo 2000 do 3000 građana, a SDS je ocijenio da je razlog tome zanimanje građana za nosač zrakoplova. Amerikanci su bili zadovoljni kako su primljeni, kao i posjetima građana, a također su primijetili da mnogi posjetitelji govore engleski jezik. Nakon isplavlivanja američkih brodova predstavnici američkog konzulata

45 HR-HDA-1561, Centar Split, 14. 4. 1976., Informacija broj 154.

46 HR-HDA-1561, Centar Split, 25. 1. 1977., Informacija broj 27.

47 HR-HDA-1561, Centar Split, 22. 11. 1978., Informacija broj 617.

u Zagrebu obavijestili su Službu javne sigurnosti da je devet mornara ostalo u Splitu. Oni su ubrzo pronađeni i upućeni na najbliži granični prijelaz. Bila je riječ o mornarima koji su zalutali u splitsku okolnicu ili su bili pod utjecajem alkohola ili droge te se zbog toga nisu prije isplavlivanja vratili na svoje brodove.⁴⁸

Od 27. listopada do 3. studenoga 1980. u posjetu Splitu je američka raketna krstarica „Richmond K. Turner“. Tijekom toga posjeta, u odnosu na prethodne, američki je brod posjetilo znatno manje građana, a posjetitelji su uglavnom bili djeca i omladinci. Pojedini američki časnici su u razgovoru s jugoslavenskim predstavnicima isticali da su Sjedinjene Države iskren prijatelj Jugoslavije kojoj jedina stvarna opasnost prijeti od Sovjetskog Saveza.⁴⁹

Od 4. do 8. prosinca 1980. u posjet Splitu stigao je američki brod „Orion“. Budući da su nedugo prije Split posjetili sovjetski ratni brodovi, zapovjednik „Oriona“ je od svoje posade zatražio da ostavi što bolji dojam. Zaista, po gradu su raspoređeni američki vojni policajci te je posjet protekao bez incidenata. Američki pomorski vojni izaslanik izjavio je Jugoslavenima da je sa suprugom posjetio Rumunjsku, u kojoj je, uz Jugoslaviju, također bio akreditiran, te je zaključio da u toj zemlji vlada „staljinizam“ u osobi predsjednika Nicolae Ceaușesca, pa je supruga izaslanika nakon povratka iz Rumunjske u Jugoslaviju izjavila „konačno smo opet u slobodi“. Amerikanci su se interesirali za djelovanje kolektivnog Predsjedništva Jugoslavije, koje je nakon smrti predsjednika Tita preuzelo vođenje države. Kada im je to objašnjeno, izjavili su da je to „pravilno postavljeno“ i da s takvim sustavom ne može doći do eventualne uzurpacije vlasti.⁵⁰

Od 12. do 15. ožujka 1982. u posjetu Splitu je američka raketna krstarica „Belknap“, a posjet je David Anderson, američki veleposlanik u Beogradu, iskoristio za brojne sastanke s predstavnicima vlasti i gospodarstva u Splitu. Pritom se razgovaralo o gospodarskoj suradnji, ali su u prvi plan došli jugoslavenski gospodarski problemi, zaduženost jugoslavenskih banaka kod američkih banaka, kao i upitnost daljnjih američkih kredita u okolnostima kada pojedine jugoslavenske banke nisu otplaćivale preuzete obaveze. Uz to je američko konzularno osoblje u hotelu „Bellevue“ primilo 66 osoba koje su željele riješiti različita pitanja, primjerice produžiti putovnice i vize ili pitanje američke mirovine. SDS je tonski snimao razgovore tih ljudi s američkim osobljem, a zatim je započelo utvrđivanje njihova identiteta i prikupljanje podataka o tim osobama kako bi se ustanovila vrsta njihovih veza s Amerikancima.⁵¹

Od 25. veljače do 1. ožujka 1983. u posjet Splitu stigla je američka fregata „Connole“. Prilikom uplovljivanja bila je raskošno osvijetljena, a SDS je zaključio da je to učinjeno radi propagandnog dojma. Među građanima je vladao „veliki interes“ za posjet fregati koju je, prema podacima SDS, posjetilo oko 1500 osoba, dok su Amerikanci tvrdili da je bilo 2000 posjetitelja.⁵²

Od 18. do 21. siječnja 1984. pred splitskom lukom ponovno su se usidrili američki ratni brodovi, a američki diplomatsko-konzularni predstavnici su to iskoristili kako bi u Splitu razgovarali o mogućnostima poslovne suradnje s Amerikom, uz izraženo

48 HR-HDA-1561, Centar Split, 22. 5. 1979., Informacija broj 297.

49 HR-HDA-1561, Centar Split, 12. 11. 1980., Informacija broj 728.

50 HR-HDA-1561, Centar Split, 9. 12. 1980., Informacija broj 771.

51 HR-HDA-1561, Centar Split, 24. 3. 1982., Informacija broj 127.

52 HR-HDA-1561, Centar Split, 16. 3. 1983., Informacija broj 89.

stajalište da Sjedinjenim Državama odgovara nesvrstana Jugoslavija koja drži otklon od Sovjetskog Saveza.⁵³

Od 3. do 10. prosinca 1984. u posjetu Splitu je američki raketni razarač „Spruance“ na kojem je bio i zapovjednik američke 6. flote admiral Eduard Martin, koji je jugoslavenskim predstavnicima izrazio oduševljenje ljepotama zemlje najavivši da će svakako posjetiti Jugoslaviju tijekom godišnjeg odmora.⁵⁴

Od 12. do 18. rujna 1985. u posjet Splitu stigli su američki razarač „Garcia“ i fregata „Trippe“. O tom posjetu SDS u svojoj informaciji nije zabilježio zanimljivije događaje.⁵⁵

Od 28. svibnja do 2. lipnja 1986. u Splitu je u posjetu američka raketna fregata „Halyburton“. Tom prilikom, za razliku od prethodnih, nije bilo moguće građanima posjetiti američki brod zbog američkih mjera zaštite od eventualnih terorističkih napada. Naime, nedugo prije Amerikanci su napali Libiju, pa su očito i zbog toga povisili svoje mjere sigurnosti. SDS je prisluškivao telefonsku vezu koja je uspostavljena kako bi članovi posade na brodu mogli telefonirati, čime se saznalo mišljenje američkih mornara o Jugoslaviji, odnosno Splitu:

Svi kažu da je Jugoslavija komunistička zemlja, ali da to nije Rusija, da su ljudi u Jugoslaviji vrlo pristupačni, veseli, lijepo odjeveni, sam grad Split ih se dojmio veoma lijepo i privlačno.⁵⁶

Od 4. do 8. prosinca 1986. u posjetu Splitu je ponovno raketna krstarica „Belknap“ na kojoj je bio zapovjednik američke 6. flote viceadmiral Kendall Moranville. Tijekom posjeta američki veleposlanik John Scanlan hvalio je program proizvodnje automobila „Yugo“ za američko tržište založivši se za daljnju američko-jugoslavensku poslovnu suradnju. Ni taj put američki brod nije uplovio u luku, a Amerikanci su Jugoslavenima kazali da se boje samoubilačkog terorističkih napada, odnosno mogućnost da se u brod zaleti kamion s eksplozivom.⁵⁷

Tako su od 1970. do kraja 1980-ih američki ratni brodovi 17 puta posjetili Split, što je bilo tek nešto manje od broja posjeta sovjetskih brodova u istom razdoblju.

4. Posjeti talijanskih ratnih brodova

Nakon oštih nesuglasica zbog razgraničenja sredinom 1950-ih, odnosno „tršćanske krize“, Italija i Jugoslavija su tijekom 1960-ih unaprijedili međusobne odnose. Pritom je bila važna i činjenica da su te dvije države imale izuzetno veliku robnu razmjenu. U sklopu ovoga poboljšanja odnosa, 1968. dogovorena je i talijansko-jugoslavenska vojna suradnja, uključujući i međusobne posjete ratnih brodova (Portmann/Ruzicic-Kessler 2014).

Od 17. do 21. rujna 1970. u posjetu Splitu su tri talijanske korvete: „De Cristofaro“, „Grosso“, „Todaro“. U Split je doputovao i talijanski veleposlanik Folco Trabalza koji je posjetio Oceanografski institut i Poduzeće za izgradnju autocesta Zagreb-Split. Trabalza je naglasio da Jadran ne razdvaja, nego spaja Italiju i Jugoslaviju te je u

53 HR-HDA-1561, Centar Split, 22. 4. 1984., Informacija broj 95.

54 HR-HDA-1561, Centar Split, 25. 12. 1984., Informacija broj 760.

55 HR-HDA-1561, Centar Split, 25. 9. 1985., Informacija broj 587.

56 HR-HDA-1561, Centar Split, 17. 6. 1986., Informacija broj 332.

57 HR-HDA-1561, Centar Split, 15. 12. 1986., Informacija broj 731.

razgovoru s Jakšom Miličićem, predsjednikom Skupštine općine Split, razgovarao o suradnji, primjerice pri istraživanju nafte u Jadranu. Talijanski vojni izaslanik, pukovnik Riccardo Bisogniero, u jednom je razgovoru kazao da ubrzo odlazi iz Jugoslavije o kojoj je stekao najpovoljnije dojmove. Prije dolaska u Jugoslaviju bio je pod utjecajem informacija o njezinoj zaostalosti, ali ona, izabравši socijalističko samoupravljanje i nesvrstanost, napreduje na svim poljima.⁵⁸

Od 26. do 29. studenoga 1971. u posjetu Splitu su talijanska krstarica „Duilio“ i fregate „Bergamini“ i „Fasan“. Tijekom posjeta Talijani su predlagali da jugoslavenski ratni brodovi posjete talijanske luke, ali je SDS ocijenio da Talijani tako žele doći do podataka o brzim jedinicama JRM-a, posebno raketnim čamcima.⁵⁹

Kako je prethodno spomenuto, tijekom 1974. došlo je do pogoršanja talijansko-jugoslavenskih odnosa zbog pitanja konačnog razgraničenja na području bivšeg Slobodnog teritorija Trsta. Ova kriza okončana je krajem 1975. godine potpisivanjem Osimskog ugovora, kojim je konačno utvrđena granica između dviju zemalja i dogovorena daljnja suradnja (Dota 2011, Portmann/Ruzicic-Kessler 2014).

Ovo je otvorilo mogućnost novih posjeta talijanskih ratnih brodova Jugoslaviji. Tako su od 23. do 27. ožujka 1976. u posjetu Splitu razarač „Ardito“ i fregata „Carabiniere“. Prema ocjeni SDS-a Talijani su težili ostaviti povoljan dojam kako bi se potvrdila „dobra politička klima“ nakon potpisivanja Osimskog ugovora. Tako je talijanski zapovjednik, viceadmiral Giuliano Martinelli, izrazio žaljenje što je od prethodnog posjeta talijanskih brodova Splitu proteklo pet godina. Talijani su jugoslavenskim časnicima na razaraču „Ardito“ pokazali strojeve i brodski obavještajni sustav naglašujući da to prvi put pokazuju stranim predstavnicima. SDS je ocijenio da su pripadnici talijanske mornarice bili dobro pripremljeni za posjet te su vješto izbjegavali rasprave o političkim pitanjima ili su davali odgovore za koje su smatrali da će odgovarati jugoslavenskoj strani i pritom su o Osimskom ugovoru govorili kao o temelju dobrosusjedskih odnosa. Jedini ozbiljan incident napravio je Aldo Quellerba, talijanski vicekonzul u Splitu. On je zaobilazeći službeni protokol u *Slobodnoj Dalmaciji* objavio oglas u kojem je pozvao sve članove „talijanske zajednice“ u Dalmaciji da posjete talijanske brodove. Prema podacima SDS-a pozivu se odazvalo 14 Talijana. U svojoj informaciji SDS je objasnio da u Dalmaciji ne postoji „talijanska zajednica“, te je navedeni oglas izazvao čuđenje među stanovništvom. Odmah je provjereno kako je došlo do objave oglasa te je ustanovljeno da osoba koja ga je na šalteru *Slobodne Dalmacije* zaprimila nije uspjela procijeniti njegovu „političku dimenziju“, a dežurni urednik nije provjerio rubriku oglasa. Ipak je SDS namjeravao obaviti informativni razgovor s odgovornima.⁶⁰

Od 16. do 19. svibnja 1978. u posjetu Splitu je školski brod talijanske ratne mornarice „Amerigo Vespucci“. Do posjeta je došlo u sklopu ekološke akcije „Godine mora“, koju je tijekom 1978. proglasio Svjetski fond za prirodu (World Wildlife Foundation). Na brodu se nalazila izložba posvećena zaštiti mora. SDS je zabilježio da je jedan talijanski novinar pitao jednog jugoslavenskog časnika kakva će biti sudbina Jugoslavije nakon smrti predsjednika Tita, hoće li doći do trzavica među jugoslavenskim republikama, ali mu je časnik odgovorio da je to unutarnje pitanje Jugoslavije.⁶¹

58 HR-HDA-1561, Centar Split, 29. 9. 1970., Informacija broj 341.

59 HR-HDA-1561, Centar Split, 10. 12. 1971., Informacija broj 412.

60 HR-HDA-1561, Centar Split, 12. 4. 1976., Informacija broj 152.

61 HR-HDA-1561, Centar Split, 26. 5. 1978., Informacija broj 250.

Od 4. do 8. lipnja 1979. u posjet Splitu i Hidrografskom institutu JRM-a stigao je hidrografski brod talijanske ratne mornarice „Ammiraglio Magnaghi“. SDS je ocijenio da je talijanski cilj tijekom posjeta bio ostvariti što bolje odnose s JRM-om. Talijani su posebno isticali želju za zajedničkim talijansko-jugoslavenskim nadzorom Jadrana dogovorenog Osimskim ugovorom. Također su hvalili politiku i ugled Jugoslavije ističući da su one zasluga predsjednika Tita. Pokazali su i veliki interes za predstojeće Mediteranske igre u Splitu zanimajući se za njihove pripreme.⁶²

Od 11. do 13. rujna 1979. u posjetu Splitu je helikopterska krstarica „Vittorio Veneto“. Do posjeta je došlo neposredno nakon što je u Jugoslaviji obilježena 35. godišnjica osnutka JRM-a i pripojenja krajeva na Jadranu matici domovini. No, navedeno nije utjecalo na držanje Talijana koji su prema domaćinima bili srdačni.⁶³

U sklopu svoga krstarenja od 12. do 15. rujna 1980. u posjetu Splitu je školska krstarica „Caio Duilio“ s pitomcima talijanskih mornaričkih škola. I tom prilikom držanje Talijana bilo je korektno, ali SDS nije propustio zabilježiti da Talijani tijekom neslužbenih razgovora spominju „našu Pulu, našu Istru“. Jedan talijanski časnik izjavio je da je prethodno posjetio Poljsku i Rumunjsku i tamo je, posebno u Rumunjskoj, primijetio da su bili „prisluškovani i ozvučeni“, dodavši da mu se sviđa socijalizam koji je u Jugoslaviji izgradio predsjednik Tito jer u njoj, u odnosu na druge socijalističke zemlje, vlada „puna demokratija“.⁶⁴

Od 25. do 29. lipnja 1981. u posjetu Splitu je talijanski desantni brod „Grado“. Kako je naveo SDS, do posjeta je došlo neočekivano, iako iz izvora nije jasno o čemu je točno bila riječ. Jugoslavenska strana očekivala je obavještajnu djelatnost posade toga talijanskog broda zato što je do posjeta došlo u razdoblju nemira albanskog stanovništva na Kosovu. No, upravo suprotno. Talijani su pokazali krajnju suzdržanost, te je SDS ocijenio da je talijanska posada primila upute da se ne upušta u političke rasprave, a nije zabilježena ni talijanska obavještajna djelatnost.⁶⁵

Od 12. do 15. travnja 1983. u Splitu je ponovno u posjetu talijanski školski brod „Amerigo Vespucci“. Talijani su bili zadovoljni kako su primljeni, ali su izjavili da su očekivali da će njihov brod posjetiti više građana. Uložili su i velike napore na organizaciji koktela u hotelu „Marjan“ na koji su pozvali više od 300 časnika JRM-a i istaknutih građana Splita. Pozivu se odazvalo oko 200 osoba. SDS je ocijenio da su Talijani u razgovoru s jugoslavenskom stranom težili istaknuti da je Dalmacija, odnosno jadranski dio Jugoslavije, blizak Italiji po podneblju, kulturi i mentalitetu, a Jadransko more most koji povezuje Italiju i Jugoslaviju.⁶⁶

Od 13. do 17. rujna 1986. u posjet Splitu ponovno je stigla školska krstarica „Caio Duilio“. SDS je u vezi s izjavama Talijana ocijenio da oni pažljivo prate stanje u Jugoslaviji i u interesu im je da ona bude stabilna država. Talijansku krstaricu posjetilo je oko 600 građana, a prof. Tomislav Marasović je na krstarici održao talijanskim časnicima i pitomcima predavanja o kulturnoj baštini kraja koji su posjetili.⁶⁷

Od 19. do 22. svibnja 1987. u Splitu je još jednom u posjetu školski brod „Amerigo Vespucci“. Brod je bio u ekološkoj misiji u sklopu godine zaštite čovjekova okoliša koju je

62 HR-HDA-1561, Centar Split, 18. 6. 1979., Informacija broj 364.

63 HR-HDA-1561, Centar Split, 26. 9. 1978., Informacija broj 498.

64 HR-HDA-1561, Centar Split, 19. 9. 1980., Informacija broj 594.

65 HR-HDA-1561, Centar Split, 6. 7. 1981., Informacija broj 315.

66 HR-HDA-1561, Centar Split, 26. 4. 1983., Informacija broj 189.

67 HR-HDA-1561, Centar Split, 27. 10. 1986., Informacija broj 626.

proglasila Europska ekonomska zajednica. U vezi s vođenim razgovorima SDS je ocijenio da su talijanski predstavnici „preuveličavali“ ulogu Europske ekonomske zajednice u odnosima s Jugoslavijom, naglašujući važnost jugoslavenskog izvoza u zapadnoeuropske zemlje, kao i dolaska turista iz tih zemalja u Jugoslaviju. Također je primijećeno ono što je ocijenjeno kao talijanska težnja da se zaborave događaji iz Drugoga svjetskoga rata, a očito se mislilo na nasilja koja je tada počinila talijanska vojska u raznim dijelovima Jugoslavije. Na „Amerigu Vespucciju“ organizirana je i konferencija za novinare s temom zaštite čovjekova okoliša, ali je odaziv domaćih novinara bio slab.⁶⁸

Od 8. do 11. lipnja 1988. u posjetu Splitu je talijanski školski brod „Palinuro“ koji je razgledalo oko 120 građana.⁶⁹

Od 18. do 22. studenog 1988. u Splitu je u posjetu talijanska fregata „Orsa“ koju je razgledalo oko 100 građana. Tijekom razgovora Talijani su, očito imajući na umu i razlike u razvijenosti same Italije, ocijenili da se problemi Jugoslavije zapravo temelje na razlici između njezina (razvijenog) „sjevera“ i (nerazvijenog) „juga“. Talijani su izrazili nadu u uspjeh nedugo prije pokrenute reforme sustava u Jugoslaviji zaključivši da sami Jugoslaveni pesimističnije gledaju na stanje u svojoj zemlji nego što se ono čini iz talijanske perspektive. Tako je SDS ocijenio da su Talijani zainteresirani za stabilnost Jugoslavije i da su optimistični glede njezine sposobnosti da prevlada postojeće teškoće. Slično su i pojedini talijanski časnici izjavili da su informirani o problemima u Jugoslaviji, pa su bili „iznenađeni“ kada su vidjeli da u Splitu vlada mir i red.⁷⁰

Tako su talijanski ratni brodovi od 1970. godine do kraja 1980-ih 13 puta posjetili Split. U nekim slučajevima bila je riječ o posjetima školskih brodova, jedrenjaka („Amerigo Vespucci“, „Palinuro“), a dva puta posjeti su bili povezani s provođenjem ekoloških akcija zaštite mora.

5. Završna razmatranja

Split su u promatranom razdoblju posjetili i brodovi ratnih mornarica drugih zemlja.⁷¹ No, broj tih posjeta bio je puno manji u odnosu na posjete američkih, sovjetskih i talijanskih ratnih brodova. Izdvojit ću samo neke zanimljive izjave pripadnika drugih stranih ratnih mornarica tijekom posjeta Splitu. Kada su u svibnju 1980. u posjet stigli francuski brodovi, jedan francuski časnik primijetio je da Jugoslavija gradi podmornice iako je riječ o skupim i složenim plovilima koje zapravo nisu potrebne njezinoj ratnoj mornarici. Drugi francuski časnik izrazio je sumnju u opstanak Jugoslavije zbog mogućnosti da se pojedine republike izdvoje iz federacije.⁷² Kada su u listopadu 1983. Split posjetili nizozemski ratni brodovi, nizozemski časnici izjavili su da za opstanak Jugoslavije nisu ključni njezini gospodarski problemi, nego problem usklađenosti međunacionalnih odnosa.⁷³

68 HR-HDA-1561, Centar Split, 10. 6. 1987., Informacija broj 300.

69 HR-HDA-1561, Centar Split, 21. 6. 1988., Informacija broj 368.

70 HR-HDA-1561, Centar Split, 6. 12. 1988., Informacija broj 641.

71 Bila je riječ o brodovima sljedećih država (u zagradama su navedene godine posjeta): Demokratska Republika Njemačka (1981.), Čile (1971.), Egipat (1987.), Francuska (1971., 1977., 1980., 1983., 1984., 1986.), Grčka (1972., 1986.), Nizozemska (1971., 1983.), Poljska (1973., 1986.), Savezna Republika Njemačka (1977., 1983.), Turska (1981.), Ujedinjeno Kraljevstvo (1974., 1978., 1980., 1982., 1985.).

72 HR-HDA-1561, Centar Split, 4. 6. 1980., Informacija broj 392.

73 HR-HDA-1561, Centar Split, 24. 10. 1983., Informacija broj 503.

U vezi s promatranim posjetima stranih ratnih brodova može se reći da je najviše napetosti bilo tijekom sovjetskih posjeta. Sovjeti su nerijetko prigovarali Jugoslavenima zbog, prema sovjetskom mišljenju, pretjerane otvorenosti i suradnje sa zapadnim silama, kao i jugoslavenske inačice socijalizma koja se razvijala samostalno od sovjetskog bloka. S druge strane, što je posebno vidljivo kada je riječ o nekim sovjetskim posjetima tijekom 1970-ih, Splitsani su vrlo srdačno dočekali sovjetske brodove, koje su posjećivali u velikom broju. Dakle, ako su Sovjeti „sumnjičili“ Jugoslaviju zbog orijentacije i otvorenosti prema zapadu, što je u različitim aspektima i bilo stvarno stanje, ipak se može reći da je među znatnim brojem Splitsana sovjetska mornarica, kao simbol Sovjetskoga Saveza, uživala znatan ugled.

Tek nakon što je u Sovjetskom Savezu sredinom 1980-ih na vlast došao Mihail Gorbačov primjetno je da su sovjetski predstavnici tijekom posjeta Splitu potpuno prekinuli s prigovorima koje su prethodno znali upućivati Jugoslavenima u vezi sa sporovima između dviju država koji su začeti još 1948. nakon raskola između Staljina i Tita.

Kada je riječ o posjetima američkih brodova, može se reći da su oni predstavljali oblik američke težnje za dobrim odnosima s Jugoslavijom kao socijalističkom državom koja nije u sastavu sovjetskog bloka i s Titom na čelu. Osim toga, otvorenost prema zapadu i njegovi utjecaji, koji su smetali Sovjetima, kod Amerikanaca, ali, kako je prikazano, i kod Talijana, nerijetko su smatrani pozitivnim odmakom u odnosu na stanje i način života u zemljama sovjetskog bloka.

Kada je riječ o percepciji Hrvatske među pripadnicima stranih ratnih mornarica, ona nije bila izražena, ako je uopće i postojala. Strani mornari pohvalno su se izražavali o Splitu, o ljepotama jadranske obale, ali to nisu povezivali s Hrvatskom. Zanimljiva je pojedinost da je pomoćnik sovjetskoga vojnog izaslanika Rešetov tijekom sovjetskog posjeta u ožujku 1972. objašnjavao kontraadmiralu Volobuevu da većinu časničkog kadra u JRM-u čine Hrvati, što je „po tradiciji“, jer su „ovu obalu još odavnina držali hrvatski kraljevi“.⁷⁴ Istina, predstavnici stranih mornarica bili su svjesni višenacionalnog sastava Jugoslavije, no to su uglavnom shvaćali kao mogući izvor teškoća pri održavanju njezine stabilnosti.

Vidljiva je i razlika između posjeta tijekom 1970-ih i onih tijekom 1980-ih godina. U posjetima tijekom 1970-ih strani diplomatski i mornarički predstavnici – što iz diplomatskih, što iz iskrenih razloga – pokazivali su znatno poštovanje prema Jugoslaviji s Titom na čelu. Nakon Titove smrti i sve ozbiljnije gospodarske i društvene krize u Jugoslaviji tijekom 1980-ih, kod stranih posjetitelja prisutne su želje da Jugoslavija prebrodi krizu u kojoj se našla, ali isto tako oni, iako iz različitih perspektiva, uočavaju gospodarsku slabost Jugoslavije i probleme koji u njoj vladaju u međunacionalnim odnosima (Kosovo). Također su među stranim predstavnicima prisutne različite, nerijetko pesimistične, dvojbe i pretpostavke o budućnosti, pa i opstanku Jugoslavije, među kojima su neke, u svjetlu događaja iz 1990-ih, bile vrlo lucidne.

74 HR-HDA-1561, Centar Split, 21. 3. 1972., Informacija broj 101.

Literatura

Arhivski izvori

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske

Tiskane publikacije

- Bogetić, D. 2012, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961-1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Bogetić, D. 2014. „Sovjetska politika prema Jugoslaviji tokom prve faze bipolarnog detanta“, *Istorija 20. veka*, XXXII, 2/2014, 199–213.
- Bogetić, D. 2015. *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*. Beograd: Zavod za udžbenike, Institut za savremenu istoriju.
- Dota, F. 2011. „U obrani granice: jugoslavensko-talijanski granični spor u proljeće 1974. godine“, *Historijski zbornik*, LXIV, 2/2011, 515–548.
- Paczkowski, A. 2001. *Pola stoljeća povijesti Poljske: 1939.-1989. godine*, Zagreb: Profil, Srednja Europa.
- Portmann, M./Ruzicic-Kessler, K. 2014. „Yugoslavia and Its Western Neighbours, 1945-1980“, *Zeitgeschichte*, 41, 5/2014, 296–310.

VISITS OF FOREIGN WARSHIPS TO SPLIT DURING 1970S AND 1980S

Abstract

The paper is based on the reports of the State Security of socialist Yugoslavia reporting on the visits of foreign warships to the coastal town of Split during the 1970s and 1980s. During this phase of the Cold War and bloc division, Yugoslavia was a non-bloc country and an important member of the Non-aligned movement. During the 1970s and 1980s American and Soviets warships visited Split most often. Italian warships also made numerous visits to Split, while visits of warships from other countries were less frequent. State security reports show how that service spied on foreign representatives during the visits of their warships to Split and how officers of foreign navies, according to the relations of their country toward Yugoslavia, communicated with their Yugoslav hosts and how they perceived Yugoslavia, as well as Split.

Key words: Town of Split, Cold War, Military Navies, Yugoslav State Security